

■ УДК [027.53](477)

К. С. Бережна, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Досліджено організаційні зміни, що відбулися в діяльності публічних бібліотек на сучасному етапі інформатизації суспільства. Розглянуто трансформації в організаційній структурі публічних бібліотек України. Висвітлено актуальні зміни в штатному розписі бібліотек. Проаналізовано оновлення форм бібліотечної діяльності й управлінських структур в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: бібліотека, організаційна структура, інформатизація, інформаційне суспільство, інформаційні мережі, трансформація бібліотек.

К. С. Бережная, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ПУБЛИЧНЫХ БИБЛИОТЕК УКРАИНЫ

Исследованы организационные изменения, произошедшие в деятельности публичных библиотек на современном этапе информатизации общества. Рассмотрены трансформации в организационной структуре публичных библиотек Украины. Освещены актуальные изменения в штатном расписании библиотек. Проанализировано обновление форм библиотечной деятельности и управленческих структур в условиях информационного общества.

Ключевые слова: библиотека, организационная структура, информатизация, информационное общество, информационные сети, трансформация библиотек.

K. S. Berezhna, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS OF PUBLIC LIBRARIES IN UKRAINE

The paper studies the organizational changes that have taken place in the activities of public libraries at the present stage of informatization of the society. The transformation of the organization structure of public libraries in Ukraine has been reviewed. The current changes in the organization chart of libraries have been highlighted. The author analyzes the updating forms of library activities and management structures in the age of information society.

Key words: library, organization structure, informatization, information society, information networks, the transformation of libraries.

Постановка проблеми. Організаційна структура бібліотеки – важливий елемент управління бібліотекою загалом. Від того, якою буде її організаційна структура, залежить якість людського потенціалу потрібного бібліотеці для її функціонування та розвитку. Організаційна структура зумовлює посади, функції, компетенції її співробітників, а також організаційні взаємозв'язки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реорганізації, об'єднання, створення нових структурних утворень у бібліотеках фахівці розглядали в контексті загальних питань бібліотечної діяльності інформаційного сервісу управління. Дослідженню процесів розвитку і трансформації бібліотечно-інформаційної сфери України в період 1990–2010-х рр. крізь призму історико-бібліотекознавчого аналізу присвячена монографія О. В. Воскобойнікової-Гузєвої [3]. С. Горова вивчала основні проблеми трансформації бібліотечних установ у сучасні інформаційні центри [4], а О. Ісаєнко розглядав актуальні аспекти управління бібліотечною установою за умов суспільних інноваційних структурно-функціональних перетворень [6]. Т. Вилегжаніна досліджує інноваційні перетворення, що відбуваються в публічних бібліотеках України [1; 2].

Мета статті — проаналізувати організаційні зміни, які відбулися в публічних бібліотеках України у зв'язку з інформатизацією суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна бібліотека являє собою складний комплекс, успішна робота якого багато в чому залежить від організаційної структури. Під організаційною структурою розуміється певна впорядкована сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують функціонування і розвиток організації як єдиного цілого. Оптимальною є структура, яка сприяє найефективнішому використанню сучасної техніки, технологій, організації праці та виробництва [5].

Організаційні зміни стосуються таких сфер діяльності: розвитку й управління фондами, доступу до фондів, розвитку довідково-бібліографічного апарату, бібліотечних технологій і поділу праці, нових інформаційних технологій, задоволення потреб реальних та потенційних користувачів, управління бібліотекою, кадрової політики, поліпшення матеріально-технічної бази, дослідницької та методичної роботи, інформаційної роботи, збереження фондів, видавничої діяльності.

Бібліотека, намагаючись відповідати новим вимогам суспільства, модернізує свою діяльність і впроваджує інновації, що спонукає її до створення нових структурних підрозділів, які відповідатимуть за цей процес. Зважаючи на організаційні зміни, усе різноманіття бібліотечних інновацій можна розглядати в декількох аспектах:

- техніко-технологічному — орієнтованому на впровадження нових інформаційних технологій під час формування документно-ресурсної бази бібліотек і системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів;
- функціонально-змістовому — спрямованому на розширення змістового діапазону діяльності бібліотек як інформаційних, культурних і освітніх закладів;
- комунікативно-соціальному, пов'язаному з роллю й місцем бібліотеки в житті суспільства.

Організаційним змінам бібліотек сприяють нові інформаційні технології, з упровадженням яких публічні бібліотеки дотримують стратегії переходу від традиційної книгозбірні до динамічного центру інформації. Вони активно створюють власні інформаційні ресурси, заповнюючи український сегмент в інтернеті, утворюючи у своїй структурі ланки управління цими нововведеннями [1].

Саме техніко-технологічний аспект і став ключовим в організаційних трансформаціях публічних бібліотек України. Першим кроком до організаційних змін була комп'ютеризація книгозбірень, яка розпочалася в середині 80-х рр. ХХ ст. зі створенням перших персональних комп'ютерів, локальних мереж. Зміна технологій обробки документного потоку, впровадження комп'ютерної техніки зумовили виокремлення в структурі публічних бібліотек відділів комп'ютеризації.

90-ті рр. ХХ ст. позначилися наступним етапом організаційних трансформацій, пов'язаним з процесом автоматизації публічних бібліотек. Активізації цього процесу сприяло здобуття Україною незалежності, з якою пріоритет у діяльності бібліотек змістився зі збереження до надання відкритого доступу до інформації всім бажаючим незалежно від їхнього перебування. Означений етап характеризувався впровадженням автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, створенням електронних каталогів та поступовою автоматизацією всіх бібліотечних процесів. У зв'язку із цим, у публічних бібліотеках почали створюватися відділи та сектори автоматизації, спрямовані на виконання цих процесів. За даними Української бібліотечної асоціації, у кожній області України щонайменше одна обласна бібліотека має відділ автоматизації: у 72 обласних бібліотеках (ОУНБ, ОДБ, ОЮБ) функціонують 34 відділи автоматизації (47%) [8, с. 84].

З початку 2000-х рр. зі значним поширенням інтернету бібліотечна діяльність набула нових форм, які реалізовувалися за допомогою технологій WEB 1.0. та WEB 2.0. Бібліотеки в умовах розвитку інформаційного суспільства не можуть у своїй діяльності обмежуватися наданням користувачам інформації лише в друкованій формі. На цьому етапі постає необхідність поцифрування інформаційних

ресурсів, що надзвичайно важливо для суспільства, адже забезпечить надання у відкрите користування дуже важливої для суспільного розвитку інформації, що вироблена попередніми поколіннями, перевірена практикою і може бути орієнтиром у сучасному інформаційному виробництві [7]. Проте поцифрування таких ресурсів є нині складною проблемою, яка потребує не тільки коштів і часу, а й зміни організаційної структури та значних трудових витрат від бібліотечних працівників. У зв'язку із цим, слід відзначити необхідність удосконалення кадрової політики, яке пов'язане передусім з підготовкою бібліотечних, радше інформаційних, працівників різних спеціальностей, організацією перепідготовки бібліотечних кадрів, відновленням практики постійного підвищення кваліфікації цих категорій спеціалістів.

Нині розвиток електронних технологій вможливує оновлення традиційних форм бібліотечної роботи, основаних на наданні фондів для віддаленого використання користувачем. Серед них найпопулярнішими є електронні бібліотеки. Забезпечують керування значними обсягами електронних ресурсів спеціальні підрозділи бібліотек. Такі нові підрозділи корисні для сучасних споживачів у процесі створення, пошуку і використання інформації [4]. Водночас означений процес через брак фінансових ресурсів для впровадження інформаційних технологій здійснюється надто повільно. Деяко поліпшило ситуацію відкриття в публічних бібліотеках різних регіонів 135 інтернет-центрів, кожний з яких пропонує користувачам не менше п'яти робочих станцій, підключених до світової мережі, консультації та навчання методик пошуку в ній. Ці структурні підрозділи створили бібліотеки-переможці конкурсів проектів «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», «Вікно в Америку». Серед них значна кількість районних і навіть сільських бібліотек. На базі ОУНБ реалізується проект «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек» [2].

До послуг користувачів публічних бібліотек — центри європейської інформації, всеукраїнська мережа яких налічує 24 центри, що працюють у структурі ОУНБ. У їхній компетенції: надання консалтингових послуг та безплатного доступу до інформаційних ресурсів (як традиційних, так і електронних) інституцій Європейського Союзу, інших європейських організацій; інформування про економічні, політичні, освітні та культурні процеси, котрі відбуваються в країнах Європи, можливості здобуття освіти, участі в наукових, молодіжних та інших програмах ЄС. На базі центрів європейської інформації здійснюються різноманітні освітньо-інформаційні заходи, спрямовані на популяризацію знань і сприяння інтеграції України в європейське співтовариство [1].

Організаційні трансформації в публічних бібліотеках України відбуваються у зв'язку з необхідністю опанування ринку нових інформаційних продуктів і послуг та упровадження нових інформаційних технологій.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст., у зв'язку з переходом до ринкових відносин, публічні бібліотеки, щоб бути конкурентоспроможними на ринку інформаційних продуктів та послуг, почали створювати структурні підрозділи, що здійснюють маркетингову, рекламну діяльність та паблік-релейшнз. За результатами дослідження сайтів обласних бібліотек (ОУНБ, ОДБ, ОЮБ), 11,5% з них мають у своїй структурі відділ маркетингу, а 7,6% – відділ реклами. У свою чергу структурні підрозділи, які здійснюють соціокультурну діяльність, мають 17,3% обласних бібліотек.

В Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка та Житомирській ОУНБ функціонують відділи новітніх технологій та нових бібліотечних технологій, а у Вінницькій ОУНБ – відділ економіки і новітніх технологій. Дніпропетровська ОУНБ має у своїй структурі відділ соціокультурних проєктів та зовнішніх зв'язків. Можна виокремити створені в структурах ОУНБ України відділи інформаційних технологій та електронних ресурсів, комп'ютерних технологій і забезпечення інтернет-доступу для користувачів, сектор розвитку бібліотеки та зв'язків з громадськістю, відділ сприяння технічній творчості молоді тощо.

Разом зі створенням нових структурних підрозділів, з урахуванням потреб сучасної бібліотеки, слід вводити нові штатні посади, необхідні в умовах інформатизації бібліотечної діяльності. Наприклад, системний адміністратор, веб-дизайнер, контент-менеджер. Згідно з опитуванням, кількість бібліотек, у штаті яких є посади пов'язані з інформаційними технологіями, — 340 (серед усіх публічних бібліотек України), що становить 2%. За цими показниками чільне місце посідає Миколаївська область та м. Київ — 10%, найменші показники у Львівській, Харківській і Одеській областях — менше 0,4% [8, с. 85]. На основі дослідження сайтів обласних бібліотек (ОУНБ, ОДБ, ОЮБ) слід зазначити, що в Харківській обласній юнацькій бібліотеці є штатні посади соціолога, психолога та юрисконсульта, а у Львівській обласній бібліотеці для дітей консультацію психолога можна отримати як у самій бібліотеці, так і онлайн.

Трансформації в бібліотечній діяльності корегують і таку традиційну функцію бібліотек, як методична. Методичні відділи бібліотек зосереджують свою увагу на наданні консалтингових послуг, у регіонах проводять інтернет-конференції, чати, віртуальні консультації. Інноваційні перетворення в методичній роботі стосувалися насамперед системи перспективного планування, поглиблення аналізу, надання

цільової допомоги, удосконалення системи підвищення кваліфікації кадрів [1].

Різноманіття функціональних зв'язків і можливих способів їхнього розподілу між підрозділами та працівниками бібліотеки визначає можливі види організаційних структур, які зводяться переважно до чотирьох типів організаційних структур: лінійних, функціональних, дивізіональних і адаптивних. На практиці типовими для публічних бібліотек є лінійно-функціональні структури управління, що передбачають створення функціональних підрозділів при основних ланках лінійної структури.

В умовах постійного прискорення темпів життя й усіх суспільних процесів сучасна бібліотека потребує такої управлінської моделі та конфігурації структури, які були б здатними системно та постійно підтримувати в колективі інноваційну активність і загалом створити повноцінну систему управління організаційними трансформаціями. Тому для ефективного виконання своїх функцій бібліотекам необхідно кардинально змінити підходи до формування та принципів функціонування всіх своїх управлінських ланок. Необхідним є і перехід від статичних організаційних структур до гнучких, які сприяють прогресивним зрушенням у межах установи. Тому традиційні лінійно-функціональні структури управління змінюють динамічні дивізіональні і матричні структури [6]. Матричні структури управління створюються завдяки суміщенню структур двох типів: лінійної та програмно-цільової. У функціонуванні програмно-цільової структури основний вплив спрямовано на виконання певного цільового завдання, у вирішенні якого беруть участь усі ланки бібліотеки. Уся сукупність робіт з реалізації заданої кінцевої мети розглядається не з погляду існуючої ієрархії підпорядкування, а щодо досягнення мети, передбаченої програмою. Дивізіональна структура управління – це сукупність відносно самостійних підрозділів, що входять до структури публічної бібліотеки, відокремлені один від одного, мають власну сферу діяльності, самостійно вирішують поточні виробничі та господарські питання. Для правильного вибору організаційної структури необхідно попередньо здійснити дослідницьку роботу з вивчення цього питання.

Інноваційні зміни в організаційній структурі публічних бібліотек посилюють ефективність їх діяльності, уможливають виконання нових функцій; упровадження бібліотечних продуктів та послуг; поліпшення якості обслуговування користувачів електронними ресурсами бібліотеки; підтримання розвитку внутрішніх бібліотечних технологій; підвищення професійного рівня бібліотечних фахівців; зростання фінансових доходів; створення можливостей для збору й аналізу інформації, необхідних для вивчення ефективності діяльності бібліотеки.

У результаті трансформації організаційної структури ефективніше вирішуються такі проблеми: налагодження системи взаємодії між відділами; розширення співробітництва між структурними підрозділами; досягнення інтеграції діяльності відділів; усунення неузгодженості між відділами; посилення зв'язків з організаціями й установами міста, регіону; створення нових вакансій та керівних посад.

Висновки. Інформатизація суспільства, яка поетапно розгортається як комп'ютеризація, автоматизація, доступ до мережевих технологій, суттєвим чином змінює організаційну структуру публічних бібліотек України. Виникають нові організаційні структури, пов'язані з формуванням та використанням електронних інформаційних ресурсів, впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у практику діяльності публічних бібліотек і нових штатних посад, відмовою від традиційних лінійно-функціональних на користь матричних (програмно-цільових) структур управління.

Виявлено, що показники публічних бібліотек України не відповідають тим вимогам, які до них висуває інформаційне суспільство, оскільки організаційна структура бібліотеки повинна бути орієнтована на стратегію розвитку цієї бібліотеки. Перегляд сталої організаційної структури та створення сучасних штатних посад значно прискорять темпи інформатизації публічних бібліотек України, підвищать ефективність роботи, а також сприятимуть поліпшенню престижу бібліотечної професії.

Перспективою подальшого дослідження є аналіз впливу процесного підходу на організаційні зміни в бібліотеці.

Список використаних джерел

1. Вилегжаніна Т. Інновації — визначальний фактор розвитку бібліотек України [Електронний ресурс] / Т. Вилегжаніна // Бібліотечна планета. — 2009. — № 3. — С. 6–9. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2009_3_2. — Назва з екрана.
2. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України в інформаційному просторі: правові аспекти діяльності [Електронний ресурс] / Т. Вилегжаніна // Бібліотечна планета. — 2005. — № 4. — С. 4–6. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_4_1. — Назва з екрана.
3. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Г. І. Ковальчук. — Київ : Академперіодика, 2014. — 362 с.
4. Горова С. Інформатизація суспільства й нові завдання бібліотечних структур [Електронний ресурс] / С. Горова // Наук. пр. Нац. біб-ки України ім. В. І. Вернадського. — 2010. — Вип. 27. — С. 225–230. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2010_27_26. — Назва з екрана.

5. Дригайло В. Г. Основы управления библиотекой высшего учебного заведения : [монография] / В. Г. Дригайло, Е. В. Башун, В. Н. Вольнец. — Киев : Политехника, 2001. — 390 с.
6. Исаенко О. Управління бібліотечними технологіями в умовах інноваційних структурно-функціональних перетворень / О. Исаенко // *Наук. пр. Нац. біб-ки України ім. В. І. Вернадського*. — 2011. — Вип. 29. — С. 33–50. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2011_29_6. — Назва з екрана.
7. Пашков О. М. Автоматизация библиотек: историко-библиотечнознавчий аспект (II половина XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / О. М. Пашков ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2005. — 20 с.
8. Публічні бібліотеки як місце доступу громадян до інформаційних технологій та Інтернету : матеріали дослідження / Українська бібліотечна асоціація ; В. С. Пашкова, І. О. Шевченко, Я. О. Хіміч. — Київ : Міленіум, 2008. — 122 с.

References

1. Vylehzhaniina T. Innovatsii — vyznachalniy faktor rozvytku bibliotek Ukrainy [Elektronnyi resurs] / T. Vylehzhaniina // *Bibliotchna planeta*. — 2009. — № 3. — S. 6–9. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2009_3_2. — Nazva z ekrana.
2. Vylehzhaniina T. Publichni biblioteki Ukrainy v informatsiinomu prostori: pravovi aspekty diialnosti [Elektronnyi resurs] / T. Vylehzhaniina // *Bibliotchna planeta*. — 2005. — № 4. — S. 4–6. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_4_1. — Nazva z ekrana.
3. Voskoboinikova-Huzieva O. B. Stratehii rozvytku bibliotchno-informatsiinoy sfery Ukrainy: henezys, kontseptsii, modernizatsiia : monohrafiia / O. B. Voskoboinikova-Huzieva ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho ; nauk. red. H. I. Kovalchuk. — Kyiv : Akadempriodyka, 2014. — 362 s.
4. Horova S. Informatyzatsiia suspilstva y novi zavdannia bibliotchnykh struktur [Elektronnyi resurs] / S. Horova // *Nauk. pr. Nats. bib-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*. — 2010. — Vyp. 27. — S. 225–230. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2010_27_26. — Nazva z ekrana.
5. Drigaylo V. G. Osnovy upravleniya bibliotekoy vysshego uchebnogo zavedeniya : [monografiya] / V. G. Drigaylo, E. V. Bashun, V. N. Volynets. — Kiyev : Politekhnik, 2001. — 390 s.
6. Isaienko O. Upravlinnia bibliotchnymy tekhnolohiiamy v umovakh innovatsiinnykh strukturno-funktsionalnykh peretvoren / O. Isaienko // *Nauk. pr. Nats. bib-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*. — 2011. — Vyp. 29. — S. 33–50. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2011_29_6. — Nazva z ekrana.
7. Pashkov O. M. Avtomatyzatsiia bibliotek: istoryko-bibliotekoznavchyi aspekt (II polovyna XX – pochatok XXI st.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.08 / O. M. Pashkov ; Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. — Kyiv, 2005. — 20 s.

8. Publichni biblioteky yak mistse dostupu hromadian do informatsiinykh tekhnolohii ta Internetu : materialy doslidzhennia / Ukrainska bibliotечna asotsiatsiia ; V. S. Pashkova, I. O. Shevchenko, Ya. O. Khimich. — Kyiv : Milenium, 2008. — 122 s.

■ UDC [027.53] (477)

Berezhna K. S., postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS OF PUBLIC LIBRARIES IN UKRAINE

The aim of this paper is to analyze the organizational changes that have taken place in the activities of public libraries of Ukraine at the present stage of informatization of the society.

Research methodology. The article offers an analysis of the studies of development and changes in the library and information field of Ukraine by O. V. Voskoboynikova-Huzieva, S. Horova, O. Isaienko and T. Vylehzhaniina.

Results. The study shows that modern public libraries improve their performance and implement innovations, which require new structure segments to coordinate these implementations. The transformation of the organization structure of public libraries in Ukraine has been reviewed. The current changes in the organization chart of libraries have been highlighted. In Ukraine the organizational changes of public libraries are caused by a host of factors, i.e. the necessity of entry of the information products and services, the implementation of new information technologies. It can be concluded that the changes in the organization structure yield the following results: entire traffic to the library activities; enablement of new functions; improvement in the variety of library services and electronic resources; skills upgrading of library specialists; raise in financial income; creation of new opportunities to gather and analyze information, which is necessary to study library effectiveness.

Novelty. The author attempts to analyze the updating forms of library activities and management structures in the age of information society. The paper combines several topics of organizational changes in the activities of public libraries and highlights new opportunities of effective implementation, guided by contemporary informatization tendencies.

The practical significance. The analysis of new technologies and structures, as well as of their implementation along with new staff positions is vital for overcoming the flaws of traditional linear-functional management structures by introducing more progressive matrix (program-task) structures.

Key words: library, organization structure, informatization, information society, information networks, the transformation of libraries.

Надійшла до редколегії 23.02.2016 р.